

Gyarmattalanítás harmadik sebességgel

„A nemzetközi fejlődés napirendre tűzte annak szükségét, hogy fokozódjék a harc a kolonializmus és neokolonializmus teljes felszámolásáért, a más nemzetek mindennemű kizsákmányolásának és elnyomásának megszüntetéséért, s a világ minden népe nemzeti függetlenségének kivívásáért, szuverén gazdasági-társadalmi fejlődésükért.“

(Az RKP programtervezete)

A július 27-i liszaboni bejelentés Guinea-Bissau függetlenségének elismeréséről, valamint annak közlése, hogy nincs akadály az Angola és Mozambik politikai önállósága felé vezető úton — közelebb hozta a befejezéshez Afrika és egyben az egész világ gyarmattalanításának folyamatát. Amikor Afrika már negyven politikailag független államot számlált, 1974. július 27. a történelmi fejlődés elkérülhetetlen folyománya volt.

A legrégebb, 1456-tól származó gyarmatbirodalom felszámolásának bejelentése mégis elképzelhetetlen lett volna április 25-e — a legsötétebb európai diktatúra megdöntése — nélkül. Másrészt a parancsuralom megbuktatását nagymértékben elősegítette a „tengerentúli tartományokon“ kibontakozó nemzeti felszabadító mozgalmak előretörése s az elfojtásával próbálkozó portugál katonaság vereszetése.

A dekolonizációs áramlat, amely a második világháború után indult, harminc év alatt teljesen megváltoztatta a Föld politikai térképét. Amióta az óriási nyersanyagtartalmakkal rendelkező új államok fokozatosan saját kezükbe vették nemzeti kincseiket, számottevő befolyást gyakorolnak a nemzetközi kapcsolatok alakulására.

A végnapjait élő gyarmati rendszer utolsó maradványainak számbavétele előtt ezért nem érdektelen visszapillantani a megtett útra, kezdve az ENSZ létrehozása idején e kérdéssel kapcsolatban felmerült ellentétekkel.

A világszervezet megalakulásának előkészítése során egy államcsoport, élén a Szovjetunióval, arra az álláspontra helyezkedett, hogy az Alapokmányban le kell rögzíteni a gyarmati népek önrendelkezési jogát, és az ENSZ révén meg kell gyorsítani az erre irányuló folyamatot. Más államok azzal érveltek, hogy nem minden ország lakossága „készült fel, érett meg“ az önrendelkezésre, s ezért ajánlatos a status quo fenntartása.

Negyvennyolc napos vita eredményeképpen az Alapokmányba iktatták minden nép önrendelkezési jogát, sőt ellenőrzés bevezetését a függő területek és az ügykezelő államok fölött. (Nem csupán arról volt szó, hogy a gyarmat és gyarmattartó elnevezést helyettesítsék, hanem utalás történt a rendszer átmeneti jellegére és a világszervezet felelősségére a „függő“ területek további sorsáért. A mandátumterületek igazgatásának ellenőrzésére létrehozták a Gyámsági Tanácsot.)

Az ENSZ első öt éve alatt a következő területek nyerték el politikai függetlenségüket:

	<i>A függetlenné válás időpontja</i>	<i>Korábbi hovatartozás</i>
Izland	1944	Perszonálunió Dániával
Szíria	1945	Francia mandátum
Líbanon	1945	Francia mandátum

Korea (1948-tól Koreai NDK és Dél-Korea)	1945	Japán főköormányzóság
Indonézia	1945	Holland gyarmat
Vietnami Demokratikus Köztársaság (1954-től Dél-Vietnam külön állam; területének nagy része az 1969-ben megalakult Ideiglenes Forradalmi Kormány ellenőrzése alatt)	1945	Francia gyarmat
Transzjordánia (1955-től Jordánia)]	1946	Angol mandátum
Fülöp-szigetek	1946	USA-függőség
India	1947	Angol gyarmat
Pakisztán (1972-től keleti része külön] állam : Bangladesh)	1947	Angol gyarmat
Sri Lanka (Ceylon)	1947	Angol gyarmat
Burma	1948	Angol gyarmat
Izrael	1948	Angol mandátum
Laosz	1949	Francia gyarmat
Kambodzsa	1949	Francia gyarmat

Az ötvenes években a dekolonizáció üteme meglassult, a gyarmattartó államok igyekeztek megtartani gazdasági és stratégiai pozícióikat a függő országokban. A stagnálás egyik oka a „hidegháború“, nem utolsósorban pedig az, hogy korlátozottak voltak az ENSZ rendelkezésére álló eszközök. Íme az évtized mérlege:

	<i>A függetlenné válás időpontja</i>	<i>Korábbi hovatartozás</i>
Líbia	1951	Angol—francia katonai megszállás (előzőleg olasz gyarmat)
Szudán	1956	Angol—egyiptomi kondomínium
Marokkó	1956	Francia és spanyol védnökség
Tunézia	1956	Francia védnökség
Ghana (azelőtt Aranypart)	1957	Angol gyarmat
Malaysia	1957	Angol gyarmat
Szingapur (1965-ig Malaysia tartozéka)	1957	Angol gyarmat
Guinea	1958	Francia gyarmat

1960 fordulatot hozott a gyarmattalanítás menetében, aminek okai az ENSZ-en belül és kívül keresendők. Elsősorban két európai „ügykezelő“ hatalom zsákutcába került: az algériai háború súlyos belpolitikai válságot idézett elő Franciaországban, az ázsiai birtokaitól megfosztott Anglia pedig gazdasági nehézségei miatt kénytelen volt átértékelni kapcsolatait a Commonwealth tagállamaival, köztük volt gyarmataival.

A világszervezetben belül az új államok, a volt függő területek számának növekedésével fokozódott az antikolonialista tényezők súlya, amelyekhez természetesen odatartoznak a szocialista államok és egyes latin-amerikai országok. Franciaország és Anglia kénytelen volt gyors ütemben feladni a Szaharától délre fekvő birtokait. 1960. január 1-e és november 28-a között a következő 18 terület nyerte el függetlenségét:

	<i>Korábbi hovatartozás</i>
Kamerun	Francia gyámsági terület
Togo	Francia gyámsági terület
Malgas Köztársaság (Madagaszkár)	Francia gyarmat
Zair (azelőtt Kongói Demokratikus Köztársaság)	Belga gyarmat
Kongó Népköztársaság (Brazzaville)	Francia gyarmat
Szomália	Angol védnökség és gyámsági terület
Csád	Francia gyarmat
Gabon	Francia gyarmat
Dahomey	Francia gyarmat
Közép-afrikai Köztársaság	Francia gyarmat
Niger	Francia gyarmat
Felső-Volta	Francia gyarmat
Elefántcsontpart	Francia gyarmat

Szenegál
 Mali (azelőtt Francia Szudán)
 Nigéria
 Mauritánia
 Ciprus

Francia gyarmat
 Francia gyarmat
 Angol gyarmat
 Francia gyarmat
 Angol gyarmat

„Afrika éve“ gyökeres változást idézett elő az ENSZ-ben, amelynek közgyűlése a Szovjetunió kezdeményezésére még a XV. ülészakon, 1960 decemberében nyilatkozatot fogadott el a gyarmati országok és népek függetlenségének megadásáról, majd a következő ülészakán különbizottságot hozott létre a nyilatkozatban foglaltak keresztülvételének tanulmányozására-ellenőrzésére. (A kezdetben 17 tagú különbizottság létszámát 1962-ben 24-re emelték, azóta a „huszonnégyek bizottsága“ néven említik.)

Ugyancsak a XVI. ülészakon a közgyűlés a hatvanas éveket a gyarmattalanítás évtizedének nyilvánította — elvi jelentőségű dokumentumban rögzítve, hogy a kolonializmus összeférhetetlen a világszervezet alapokmányával. Az ENSZ szorgalmazta intézkedések: a) a gyarmattartókra gyakorlandó erkölcsi nyomás (a közgyűlés minden ülészakán konkrétan egyes függő területekkel kapcsolatban megfelelő határozatokat hoz); b) kényszerítő rendelkezések a Biztonsági Tanács útján (felszólítás a gyarmattartóknak nyújtott fegyverszállítások és egyéb természetű támogatás beszüntetésére — kevés gyakorlati eredménnyel); c) erkölcsi és anyagi támogatás a gyarmati népek számára (e téren az eredmények határozottan pozitívak¹ és d) a nemzetközi közvélemény mozgósítása a gyarmati népek helyzetéről való széles körű tájékoztatás révén.

A gyarmattalanítás évtizedének eredményei:

	<i>A függetlenné válás időpontja</i>	<i>Korábbi hovatartozás</i>
Sierra Leone	1961	Angol gyarmat
Tanganyika (1964 óta Zanzibarral együtt: Tanzania)	1961	Angol gyarmat
Kuwait	1961	Angol védnökség
Nyugat-Szamoa	1962	Új-Zéland gyámsági területe
Ruanda	1962	Belga gyámsági terület
Burundi	1962	Belga gyámsági terület
Algéria	1962	Francia gyarmat
Jamaica	1962	Angol gyarmat
Trinidad-Tobago	1962	Angol gyarmat
Uganda	1962	Angol gyarmat
Kenya	1963	Angol gyarmat
Zanzibar (Tanzania)	1963	Angol gyarmat
Malawi (azelőtt Nyaszaföld)	1964	Angol védnökség
Málta	1964	Angol gyarmat
Zambia	1964	Angol védnökség
Maldive-szigetek	1965	Angol védnökség
Gambia	1965	Angol védnökség
Barbados	1966	Angol gyarmat
Botswana (azelőtt Becsuána-föld)	1966	Angol védnökség
Guyana	1966	Angol gyarmat
Lesotho (azelőtt Bászútó-föld)	1966	Angol védnökség
Dél-Jemen (azelőtt Aden)	1967	Angol gyarmat, ill. védnökség
Egyenlítői Guinea	1968	Spanyol gyarmat
Mauritius	1968	Angol gyarmat
Nauru	1968	Ausztrália, Új-Zéland és Anglia közös gyámsági területe
Swaziföld	1968	Angol védnökség
Fidzsi-szigetek	1970	Angol gyarmat
Tonga-szigetek	1970	Angol védnökség

Az 1970-ben tartott negyedszázados jubileumi ülészakán a gyarmati országok és népek függetlenségének megadására vonatkozó nyilatkozat alkalmazásával kapcsolatos akcióprogram elfogadása révén az ENSZ nagy jelentőségű kötelezettségeket vállalt magára.

Ezt követően több esemény jelezte a világszervezet beavatkozásának, fellépésének változását. A Biztonsági Tanács 1972 februárjában Addisz-Ababában rend-

kivüli ülészakot tartott, amelynek különleges mozzanata volt több afrikai nemzeti felszabadító mozgalom (Guinea-Bissau, Mozambik, Angola, Rhodesia, Dél-afrikai Köztársaság és Namíbia) képviselőinek meghallgatása, jöllehet a Tanács két állandó tagja, az USA és Anglia küldöttei helytelenítették ezt.

A portugál gyarmatokkal kapcsolatos határozati javaslatot 9 szavazattal fogadták el a Tanács tagjai, hatan pedig tartózkodtak (közte az USA, Franciaország és Anglia delegátusai). A rhodesiai kérdésben tíz afrikai állam határozati indítványát a brit küldött megvétózta.

Kurt Waldheimnak, az ENSZ főtítkárának 1972. márciusi látogatása a Dél-afrikai Köztársaságban Namíbia kérdésének megvitatása végett és a 24-es bizottság küldöttségének körútja Guinea-Bissau felszabadított területein (az akkori portugál kormány tiltakozása ellenére) a program valóra váltásának új gyakorlatát jelzi. Ennek köszönhetően és persze elsősorban a nemzeti felszabadító mozgalmak sikereinek eredményeképpen az elmúlt években így folytatódott a gyarmattalanítás:

A függetlenné válás időpontja   *Korábbi hovatartozás*

Bahrein	1971	Angol védnökség
Omán	1971	Angol védnökség
Qatar	1971	Angol védnökség
Egyesült Arab Emírátságok	1971	Angol védnökség
Bhutan	1971	India védnöksége
Bahama-szigetek	1973	Angol gyarmat
Guinea-Bissau	1973	Portugál gyarmat
Grenada	1974	Angol gyarmat

Az eddig bejelentett „menetrend“ szerint jövőre a következő függő területek nyerik el politikai önállóságukat:

Mozambik	Portugál gyarmat
Angola	Portugál gyarmat
Timor	Portugál gyarmat
Pápua-Új Guinea	Ausztráliai territórium és ENSZ-gyámság
Seychelles-szigetek	Angol gyarmat
Surinam	Holland autonóm tengerentúli terület
Comores-szigetek	Francia tengerentúli terület

Mi az, ami még hátravan száz évvel azon időpont után, amikor Lenin megállapítása szerint *(Az imperializmus mint a kapitalizmus legfelsőbb foka)* a kapitalizmusnak a monopóliumok előtti szakaszát nagyjából befejezettnek lehetett tekinteni?

1876-ban Anglia, Franciaország és a többi gyarmattartó hatalom birtokai meghaladták a 40 millió négyzetkilométert, a monopolista szakaszban (1919) csupán a Brit Birodalom területe 34,8 millió négyzetkilométer volt, a világ akkor 1 milliárd 800 milliós népességének csaknem 70 százaléka élt gyarmaton, félgyarmaton, valamint egyéb függő területen — és a második világháború végén is nagyjából ez volt a helyzet.

Világrészek szerint az alábbi módon oszlanak meg a még függő területek. Nem számítható ezek közé Rhodesia-Zimbabwe, volt angol gyarmat (339 362 km², lakossága 5 270 000 fő, az európai származásúak száma 235 000), amelynek fehér kisebbségi kormánya 1965-ben kikiáltotta az egyoldalú függetlenséget, jöllehet jogi státusát az ENSZ nem ismerte el, és a Dél-afrikai Köztársaság, volt angol domínium (1 221 037 km², lakossága 21 316 000; az európai származásúak száma 3 800 000), amelynek fehér kisebbségi kormánya apartheid politikát folytat, és elutasítja a többség jogegyenlőségének elismerését. (Nem szerepel a függő területek táblázatában néhány lakatlan szigetcsoport.)

<i>Afrika</i>	<i>Terület</i>	<i>Lakosság</i>	<i>Jelenlegi hovatartozás</i>
Afar és Issza (Francia Szomálipart)	21 700 km ²	130 000	Francia tengerentúli terület
Namíbia (Délnyugat-Afrika)	824 292	610 000	ENSZ gyámsági terület a Dél-afrikai Köztársaság megszállása alatt

Sao Tomé és Príncipe	964	76 000	Portugál gyarmat
Spanyol Szahara	266 000	63 000	Spanyol gyarmat
Szent Ilona	122	5 000	Angol gyarmat
Zöldfoki-szigetek	4 000	232 000	Portugál gyarmat
<i>Amerika és Atlanti-óceán</i>			
Amerikai Virgin-szigetek	344	63 200	Amerikai territórium
Angol Virgin-szigetek	153	10 500	Angol gyarmat
Antigua	442	62 000	Angol társállam
Bermuda	53	55 000	Angol gyarmat
Brit Honduras (Belize)	22 900	106 000	Önkormányzattal rendelkező angol terület
Cayman	259	9 500	Angol gyarmat
Dominica	751	72 000	Angol társállam
Falkland (Malvinas)	11 961	2 100	Angol gyarmat
Francia Guyana	91 000	35 000	Francia tengerentúli megye
Grönland	2 175 000	35 000	Dánia közigazgatási része
Guadeloupe	1 779	335 000	Francia tengerentúli megye
Holland Antillák	996	220 000	Holland autonóm terület
Martinique	1 100	310 000	Francia tengerentúli megye
Montserrat	98	5 000	Angol gyarmat
St. Kitts-Nevis-Anguilla	357	57 300	Angol társállam
St. Lucia	616	100 000	Angol társállam
St. Pierre és Miquelon	242	5 000	Francia tengerentúli terület
St. Vincent	388	95 000	Angol társállam
Turks és Caicos	430	6 000	Angol gyarmat
<i>Ázsia és Indiai-óceán</i>			
Brunei	5 765	142 800	Angol védnökség
Hong-Kong	1 031	4 200 000	Angol gyarmat
Karácsony-szigetek	142	3 400	Ausztráliai territórium
Kókus (Keeling) szigetek	14	600	Ausztráliai territórium
Makao	16	265 000	Portugál gyarmat
Réunion	2 510	383 000	Francia tengerentúli megye
<i>Óceánia</i>			
Cook-szigetek	234	22 000	Új-Zéland társállama
Francia Polinézia	4 000	109 000	Francia tengerentúli terület
Gilbert és Ellis	734	53 500	Angol gyarmat
Guam	549	86 300	USA territórium
Kelet-Szamoá	197	27 700	USA territórium
Mikronézia (Marianna-, Marshall-, Karolina-szigetek stb.)	1 779	98 000	ENSZ gyámsági területek USA-közigazgatás alatt
Niue (Savage)	259	5 300	Új-Zéland gyarmata
Norfolk	36	2 000	Ausztráliai territórium
Pitcairn	39	100	Angol gyarmat
Tokelau	10	2 000	Új-Zéland gyarmata
Új Hebridák	14 763	80 000	Francia-angol kondomínium
Új Kaledónia	16 750	100 700	Francia tengerentúli terület
Wallis és Futuna	210	8 500	Francia tengerentúli terület
<i>Európa</i>			
Färöer (Foroyar)	1 400	35 000	Dánia autonóm része
Gibraltár	6	26 000	Angol gyarmat

A felsorolt területek 3 500 000 négyzetkilométert alkotnak, lakosságuk pedig 8,5 millió, vagyis a világ népességének hozzávetőleg két és fél ezreléke — ennyire zsugorodott össze három évtized alatt a kétharmad!

Amint a fentiekből kitűnik, a még függő helyzetben levő legnépesebb ország Hong-Kong, a többi lakossága — Namibia kivételével — alatta marad a fél-milliónak, sőt, a legtöbbjüké alig néhány ezer. A gyarmati népek és országok függetlenségének megadására vonatkozó nyilatkozat alkalmazásának akcióprogramja azonban rámutat: „Olyan kérdések, mint a terület kiterjedése, földrajzi elszigeteltsége és erőforrásainak korlátai, semmi esetre sem késleltethetik a nyilatkozat alkalmazását.“

Nem sok a valószínűsége annak, hogy a XX. század utolsó negyedében, amikor további változások mennek majd végbe a világon az erőviszonyoknak a haladás és a szocializmus javára való eltolódásában, korunk kolonializmusának fenti maradványai akár évekig tartsák magukat. Az ENSZ tagállamainak létszáma a most folyó és a következő ülésszakon a portugál gyarmatok függetlenségének elnyerése után minden bizonnyal 140-re emelkedik. A világszervezet tagjainak túlnyomó többsége korábban gyarmat vagy függő terület volt, szavuk és súlyuk érezteti kedvező hatását a dekolonizáció további menetében.

Támogatja ezt a folyamatot következetes külpolitikai vonalvezetésének megfelelően hazánk is, amely magáévá tette az 1960-as nyilatkozatban foglaltakat, miszerint „a népek leigázása és kizsákmányolása az alapvető emberi jogok tagadását jelenti, ellentétes az ENSZ Alapokmányával, és akadályozza az egyetemes béke és együttműködés előmozdítását”. Az ENSZ-közgyűlés tavalyi ülésszakán Románia társszerzője volt a gyarmati rendszer felszámolását célzó kilenc, határozattá emelt javaslatnak.

Ami az egykori és még mindig függő területek burkolt, közvetett formában történő leigázását és kizsákmányolását illeti, nem fér kétség ahhoz, hogy a neokolonializmus is éppen olyan átmeneti jelenségnek bizonyul, mint a leáldozó gyarmati rendszer.

Erős László

JEGYZET

¹ A szocialista Románia szolidaritása következetesen megnyilvánul abban az anyagi támogatásban, amelyben a nemzeti felszabadító mozgalmakat részesíti és amellyel hozzájárul a nemzeti felszabadítási küzdelem rendkívül nehéz körülményeiből adódó, valamint a gyarmatosítók által az elmaradottság állapotában tartott, már felszabadított területeken felmerülő ugyancsak bonyolult problémák megoldásához. E támogatás formái: káderek képzése, iskoláztatás, az életszínvonal emeléséhez, az egészségvédelemhez nyújtott hozzájárulás, jelentős mennyiségű élelmiszer, ruhanemű, gyógyszer, orvosi felszerelés stb. küldése.

Románia népének a nemzeti felszabadító mozgalmak és az új független államok iránti tömegméretű szolidaritását juttatja kifejezésre az 1971-ben létesített Alap (Fondul de solidaritate și sprijinire a luptei popoarelor împotriva imperialismului, pentru libertate și progres social, independență națională și pace).

Abodi Nagy Béla: Emlék